

GÖTEBORGS UNIVERSITET
INST FÖR KOST- OCH IDROTTSVETENSKAP

Elevers maktutövande i relation till varandra och sig själva

**En studie i hur makt kommer till uttryck under idrottslektioner på
högstadiet**

Elinor Björk och Erik Karlsson

Rapportnummer:	VT13-57
Uppsats/Examensarbete:	15 hp
Program/kurs:	Lärarprogrammet/IDG 350
Nivå:	Avancerad nivå
Termin/år:	Vt/2013
Handledare:	Karin Grahn
Examinator:	Peter Korp

Rapportnummer:	VT13-57
Titel:	Elevers maktutövande i relation till varandra och sig själva
Författare:	Elinor Björk och Erik Karlsson
Uppsats/Examensarbete:	15 hp
Program/kurs:	Lärarprogrammet/IDG350
Nivå:	Avancerad nivå
Handledare:	Karin Grahn
Examinator:	Peter Korp
Antal sidor:	34
Termin/år:	Vt/2013
Nyckelord:	maktrelationer, makttekniker, subjekspositioner, maktutövande

Sammanfattning

Denna studie syftar till att undersöka maktrelationen mellan elever i idrottsundervisningen. Detta görs för att få en bild av hur elevers interagerande skapar olika maktpositioner samt för att få en bild av hur maktutövandet tar sig uttryck. Den första av de två frågeställningar som vi utgått från lyder: Vilka tekniker och strategier för maktutövande kommer till uttryck i elevernas interagerande med varandra under idrottslektionerna? Den andra frågeställningen är: Vilka olika roller, så kallade subjekspositioner, skapas av eleverna i maktrelationen dem emellan?

Som teoretisk bakgrund ligger bland annat Foucaults teori om makt. Med grund i denna har vi utgått från att idrottsanläggningen och idrottsundervisningen är en särskild kontext som ger utrymme för vissa handlingar. Den metod som använts är medföljande observation, genomförda under sammanlagt tretton tillfällen på en multietnisk högstadieskola i en av Göteborgs förorter.

Resultatet påvisar hur strategier och tekniker för maktutövning samt hur olika subjekspositioner i elevers maktrelation kan ta sig uttryck. De strategier och tekniker som funnits är förminskning, våld eller hot om våld, osynliggörande, förlöjligande, positiv maktutövning och destruktiv makt. Kopplat till dessa är subjekspositionerna överposition, underposition, önskvärt beteende - position och förhindrande position. Slutsatsen är att det finns strategier och tekniker för maktutövande samt särskilda subjekspositioner kopplat till maktrelationer i idrottsundervisningen och idrottshallen. Dessa kan ha betydelse för elevers uppfattning av ämnet och påverka ungdomars identitetsskapande. Att vara medveten om att det finns strategier och tekniker för maktutövande i omlopp under idrottslektionerna har således en hög relevans för lärare i idrott och hälsa.

Innehållsförteckning

Förord	3
1. Introduktion	4
1.1 Syfte och frågeställning	5
1.1.1 Frågeställningar:	5
2. Bakgrund	6
2.1 Tidigare forskning	6
2.2 Teoretiskt ramverk	9
2.2.1 Maktrelationer	9
2.2.2 Tekniker och strategier för makt	10
3. Metod	12
3.1 Design	12
3.2 Urval	12
3.3 Dataproduktion	13
3.4 Databearbetning och analys	14
3.5 Metodologiska överväganden	14
4. Resultat	16
4.1 Strategier och tekniker för maktutövande	16
4.1.1 Förminskning	16
4.1.2 Våld eller hot om våld	17
4.1.3 Osynliggörande	19
4.1.4 Förlöjligande	20
4.1.5 Positiv maktutövning	21
4.1.6 Destruktivt maktutövande	23
4.2 Subjekspositioner:	24
4.2.1 Överposition	24
4.2.2 Underposition	25
4.2.3 Önskvärt beteende - position	25
4.2.4 Förhindrande position	25
5. Diskussion	27
5.1 Metoddiskussion	27
5.2 Resultatdiskussion	28
5.3 Slutsatser och implikationer	31
6. Referenslista	32
Bilaga	34

Förord

Denna uppsats har sin grund i att vi, under våra vistelser i skolan, upplevt att ämnet idrott och hälsa till sin karaktär har en särskilt känslig position bland skolans ämnen. Detta då kroppslighet och fysiska färdigheter har stort fokus. Vidare har vi också konstaterat att många elever sitter vid sidan av eller inte deltar överhuvudtaget. Genom att undersöka maktrelationer i idrottsundervisningen vill vi bidra med kunskap om vad undervisande lärare skall vara uppmärksamma på i idrottssalen.

Som seden säger bör vi här tacka de som bidragit till uppsatsen på ett särskilt vis. Vi tackar således vår handledare Karin Grahn på institutionen för kost- och idrottsvetenskap på Göteborgs universitet. Vi vill även tacka idrottslärarna och eleverna på skolan där vi genomfört observationerna. Ert intresse och tillmötesgående sätt har varit till stor hjälp. Slutligen lyfter vi på hatten för varandra för väl genomfört samarbete.

Arbetsuppgift	Erik	Elinor
Planering av studien	50%	50%
Litteratursökning	50%	50%
Dataproduktion	50%	50%
Analys	50%	50%
Skrivande	50%	50%
Layout	50%	50%

1. Introduktion

Idrott och hälsa skiljer sig från andra ämnen genom dess fokus på kroppen och fysiska färdigheter. Detta fokus bidrar till en exponering och ett medvetandegörande av kroppar. Flertalet studier (Grünewald, 2005; Tischler & McCaughtry, 2011 & Jacobsson, 2009) påvisar att många elever medvetet undviker idrottsundervisningen eller att de har negativa upplevelser från den.

Det finns en tendens i vårt nutida svenska samhälle att folkhälsan glider över mot en hälsokultur med högt fokus på fitness, vältränade kroppar och prestationer (Lerner, 2012, 4 dec). Att kroppar och fysisk kompetens upprätthåller och förstärker status och hierarkier är tydligt vilket är ett fenomen vi tror existerar även i idrottshallen och idrottsundervisningen i skolan. NCFFs (Nationellt centrum för främjande av god hälsa hos barn och ungdom, 2006, s. 6) undersökning styrker detta och menar att det i idrott och hälsa blir extra utsatta situationer när eleverna lätt bedömer eller dömer varandra efter fysiska prestationer. Larsson och Fagrell (2010, s. 97f) menar att kroppen, i ämnet idrott och hälsa, blir såväl medium som subjekt och objekt. Medium ur det perspektivet att kroppen ständigt är utsatt för en påverkan från samhälle, subjekt för att den känner och upplever och slutligen objekt för att den ständigt beskådas av andra. Kroppen får därmed en viktig roll i det individuella identitetsskapandet men är även viktig i relationer med andra.

Således är det högst relevant att studera vad som händer i elev-elev relationen. Hur skapar elevernas interagerande med varandra olika maktpositioner och hur upprätthålls dessa positioner i den kontext som idrottshallen och idrottsundervisningen utgör? I och med att idrottsämnet är en kontext med stort utrymme för socialt interagerande är det centralt att inte låsa föreställningarna vid att maktutövandet enbart har ett kroppsligt fokus utan kan även kretsa kring sociala aspekter.

Inom utbildningsvetenskap finns forskning och undersökningar gjorda kring relationer mellan lärare och elever. Detta kan bero på att lärares position är förknippad med makt, vilket lärarna till viss del förväntas utöva mot eleverna. Dock är det sparsamt med forskning kring maktrelationer elever emellan. Att uppmärksamma hur maktrelationer och maktutövande tar sig uttryck i idrottssalen är centralt då detta påverkar elevers upplevelse av ämnet idrott och hälsa. Detta är således kunskap som är viktig för lärarprofessionen.

1.1 Syfte och frågeställning

Syftet med studien är att undersöka maktrelationen mellan elever i idrottsundervisningen för att få en bild av hur elevers interagerande med varandra skapar olika maktpositioner samt för att få en bild av hur maktutövandet tar sig uttryck.

1.1.1 Frågeställningar:

- Vilka tekniker och strategier för maktutövande kommer till uttryck i elevernas interagerande med varandra under idrottslektionerna?
- Vilka olika roller, så kallade subjekspositioner, skapas av eleverna i maktrelationen dem emellan?

2. Bakgrund

I detta kapitel presenteras den teoretiska bakgrunden till studien. Först introduceras tidigare forskning och därefter presenteras det teoretiska ramverket. Det senare utgår från Foucaults tankegångar kring makt och maktutövning samt Ås teori om tekniker och strategier för makt.

2.1 Tidigare forskning

Den tidigare forskning som här presenteras bidrar till en förståelse av de situationer som uppmärksammats under observationerna och utgör en grund till den kommande analysen. Forskningen behandlar makt och relationer, både i skolan i allmänhet och i idrott och hälsa i synnerhet.

I Garpelins (1997) avhandling behandlas delvis elevroller ur ett maktperspektiv. Framförallt uppmärksammas normen i klassen genom de starka elevernas vilja. I ett exempel framträder flickorna som starka och så länge den klasshierarki samt de roller man haft accepteras så anses det att detta skall bygga upp till en god relation eleverna emellan (Garpelin, 1997, s. 89f). De elever som var mer tillbakadragna ställde passivt upp på de mer framträdande elevernas idéer. De som ställde upp på idéerna och denna ordning belönades även genom att de blev mer uppmärksammade. Det är samtidigt elevernas identiteter som skapas i denna redan förutbestämda miljö, där vissa elever är dominanta och övriga får foga sig till situationen. Elever med låg status fogade sig ofta både efter lärarna samt efter de dominanta eleverna.

Tischler och McCaughtry (2011) har genomfört observationer i grundskolor i USA för att undersöka hur pojkar upplever olika aktiviteter i idrott och hälsa. En del av resultatet påvisar att klasskamrater retar och utesluter en annan klasskamrat i olika situationer p.g.a. att han inte behärskar de färdigheter som de andra eleverna ser som självklara och enkla i ämnet idrott och hälsa (Tischler & McCaughtry, 2011, s. 42f). Forskarna noterar även att elevernas stängda kroppsspråk, dvs. den icke-verbala kommunikationen, talar om vad de känner för ämnet idrott och hälsa. En av eleverna förminskar sig själv genom att krypa ihop till en boll och hoppas på så sätt slippa delta samt att eleverna inte skall lägga märke till honom. Eleven agerar annorlunda relaterat till den norm som finns i klassrummet där pojkar bör vara aktiva, villiga till idrott samt duktiga på aktiviteten. Att elevens inställning anses vara fel visas av lärare och andra elever, dels med kroppsspråk, dels verbalt. Elever som inte tycker om ämnet idrott och hälsa gör sig passiva medvetet för att slippa vara i vägen samt för att slippa visa att de inte är deltagande. De rör sig runt i hallen för att det ska se ut som att de deltar i aktiviteten. "If you look like you don't care or if you look like you're not trying very hard, they can't yell at you or make fun of you for doing it wrong" (Tischler & McCaughtry, 2011, s. 43). De elever som väljer att vara passiva i undervisningen menar dock att de känner att de vågar delta i fysisk aktivitet med familj och vänner utanför skolan (2011, s. 44).

Hills (2007) artikel fokuserar på flickors förståelse av kroppslighet och maktrelationer dem emellan, vilket görs inom ramen för ämnet idrott och hälsa. Vänskap och sociala relationer är viktiga komponenter för studiens grund. I undersökningen har kompetens identifierats som en viktig särskiljande faktor för flickor i ämnet idrott och hälsa och skillnader påvisas mellan 'sportiga flickor' och 'icke-sportiga flickor', eller de med mindre erfarenhet och/ eller färre färdigheter. Hills (2007, s. 321) menar att 'sportiga' kvinnliga studenter uppvisar en typ av resistens mot marginalisering. Vidare framkom att flickor som var fysiskt och socialt kompetenta kunde utöva makt och behålla sin status genom demonstrationer av kompetens och strategier för inkludering och exkludering. Den kompetens som flickorna anser sig besitta och de känslor de känner inför idrott och hälsa avgör deras aktivitetsval och utvärderingar av fysisk utbildning. Detta påverkar deras förmåga att förvärva och utnyttja önskvärda former av socialt och fysiskt kapital. Hills (2007, s. 329) noterade att passningar användes som en förstärkning av vänskap. Några av flickorna agerade för att säkerställa att de flickor med hög status ockuperade nyckelroller. Skillnader mellan olika elever kunde tydas då några flickor som missade ett kast avlägsnades omedelbart eller avlägsnade sig själva från att spela aktiva positioner medan andra flickor med högre social status som gjorde misstag behöll sina platser. I undervisningen tilläts några flickor, vilka var de skickliga eller de populära, dominera verksamheten, bestämma positioner och utesluta andra flickor från spel (Hills, 2007, s. 332). Om de elever som inte är populära eller inte har goda färdigheter presterar dåligt, kan det leda till svårigheter, t.ex. att man utsätts för att bli retad, trakasserad och utesluten. Dessa överväganden spelar en viktig roll i hur flickor utvärderade fysisk utbildning och deras uttalade preferenser för särskilda aktiviteter.

Larsson, Fagrell och Redelius (2005) belyser i en artikel pojkars och flickors villkor i idrott och hälsa med fokus på processer som skapar och upprätthåller stereotypa föreställningar om kön. I artikeln diskuteras även makt och motstånd i gymnastiksalen. Pojkarnas strategi för att göra motstånd handlar om att vara fysiskt aktiva men inte på det sätt som är avsett från lärarhåll. De är med andra ord aktiva och agerar men inte på ett önskvärt sätt. Flickor å andra sidan använder en motståndsstrategi som bygger på att inte vara fysiskt aktiva (Larsson et al., 2005, s. 21f). Dessa båda sätt att göra motstånd kan förhindra verksamhetens fortlöpande. I ett perspektiv utifrån maktrelationer så kan dessa strategier för att göra motstånd ha betydelse i upprättandet av maktpositioner. Framförallt om agerandet innebär att den önskvärda verksamheten måste stanna upp så att ett korrigerande av agerandet kan ske.

I en artikel från 2012 belyser Fagrell, Larsson och Redelius hur användandet av spel och idrotter i skolan placerar pojkar och flickor i olika subjekspositioner. Vidare diskuteras konsekvenserna på lärandet och hur eleverna ser på sig själva som genusordnade subjekt. Det som är intressant i denna artikel ur vår studies perspektiv är subjekspositionerna. I en sekvensbeskrivning från en innebandylektion visar det sig att de dominanta (i detta fall pojkar) äger centrum av rummet medan de dominerade hamnar i periferin. Enligt Fagrell et al. (2012, s. 107f) förklarar pojkarna (de dominanta) detta i termer av att flickorna inte vågar agera/spela och att de är så dåliga så att om de får en passning missar de bollen. Pojkarna intar här en dominerande subjeksposition och utövar makt över flickorna. En av flickorna i studien

menar att hon hatar att hon inte får några passningar av pojkarna men ser ingen annan lösning än att försöka ignorera detta faktum. Flickans subjeksposition blir underordnad pojkens i maktrelationen dem emellan. Denna relation upprätthålls genom att flickan utesluts ur spelet. Fagrell et al. (2012, s. 112ff) talar här om en hierarkisk skillnad mellan pojkar och flickor som konstitueras och upprätthålls genom bollsport. Denna hierarkiska skillnad och upprätthållandet av den kan dock ses i vidare struktur än genus och där platsar vår studie.

Öhman (2007) har skrivit en avhandling om kropp, makt och styrning, baserat på observationer av idrottsundervisningen. En central fråga är hur det går till vid skapandet av specifika individer och kroppar inom idrottsämnets undervisningspraktik (2007, s. 14). En annan ambition är att studera hur elevers handlingar möjliggörs och begränsas. Detta genom att studera vilket innehåll det är som skapas och bevaras i skolämnet idrott och hälsa undervisningspraktik. Öhman (2007, s. 67) kallar det processer som reglerar elevernas kroppar och själar. Studien visar att ämnets primära syfte är fysisk ansträngning och att åstadkomma fysiologiska effekter, men ämnet handlar också om karaktärsdaning och då främst i termer att skapa viljestyrka. De inställningar som blir önskvärda är elevers vilja att kämpa, ta i och göra sitt bästa. Eleverna förväntas att vara självkontrollerande och styra sin egen vilja till att uppnå denna inställning. Det handlar snarare om att forma rätt attityder än att använda tvång och en styrningsteknik. Denna positiva återkoppling används så att eleverna vill fortsätta att göra önskvärda handlingar. Avhandlingen visar att den särskilda kontext som idrott och hälsa utgör konstituerar och styr elevers val, möjligheter och begränsningar av handlingar. En aspekt som beaktas är vad skillnaden som uppkommer mellan de elever som strävar efter att nå de önskvärda handlingarna och de som gör motstånd till detsamma. Bland annat noteras att det förekommer kommentarer om lathet och ovilja (Öhman, 2007, s. 134ff). I och med att idrottsundervisningen präglas av den sociala praktik den är, så finns det utrymme för en intressekamp gällande att uppnå eller inte uppnå dessa värden och önskvärda handlingar. Att bland annat studera hur denna kamp kommer till uttryck är var vår studie kommer in.

Det som konkret blir bidragande till vår studie är Garpelins (1997) resonemang om dominanta elever och Tischler och McCaughtrys (2011) om elevers kroppsspråk och passivitet. Vidare används Hills (2007) tankegångar om passningar som förstärkning och om hur misstag skapar uteslutning för vissa men inte för andra. Från Larsson et al. (2005) tillämpas resonemangen om makt och motstånd. Fagrell et al. (2012) bidrar med tankar om uteslutning och osynliggörande genom att elever väljer att inte passa klasskamrater på grund av ansedda bristande färdigheter. Vidare så används resonemang om att pojkar tenderar att dominera över flickor, bland annat genom att äga centrum av rummet. Ur Öhmans (2007) forskning nyttjas resonemang om önskvärda beteenden och inställningar samt hur kontexten styr och begränsar elevers val av handlingar.

2.2 Teoretiskt ramverk

Foucaults tankar kring makt har givit oss en grund till hur idrottshallen och idrottsundervisningen som kontext och praktik kan betraktas, dels när det gäller maktutövande, dels när det gäller subjektpositionering. Vidare presenteras Ås tankegångar kring härskartekniker, vilka har bidragit med en grund för hur strategier och tekniker för maktutövande skulle kunna se ut och förstås.

2.2.1 Maktrelationer

Makt måste förstås och analyseras som något som cirkulerar, som något som existerar i en form av en kedja. Makten har ingen fast position. Den ligger inte i någons händer.

Power is employed and exercised through a net-like organisation. And not only do individuals circulate between its threads; they are always in the position of simultaneously undergoing and exercising this power (Foucault, 1980/2000, s. 98).

Foucault (1980/2000, s. 89, 96) menar att makten inte bör analyseras ur en central position med generella funktionsmekanismer, utan i mer lokala positioner. Makten utövas, den erövrar inte och bör ses som en aktivitet, en relation av krafter. Makten ägs alltså inte av en särskild individ i kontexten, således går det inte att cementera den till givna positioner utan varje situation måste studeras empiriskt och sedan analyseras.

I ett av sina verk benämner Foucault (1987/2003, s. 32) denna form av maktstruktur för maktens mikrofysik. Studiet av maktens mikrofysik förutsätter att makt inte uppfattas som en egendom utan snarare en strategi. Den är ett resultat av manövrar, tekniker och mekanismer. Ständigt spända och aktiva relationer som utför en kamp om en föränderlig kraft. Detta innebär att makten inte utövas eleverna emellan ur färdiga dikotoma förhållanden utan ur strategiska positioner. Makten är således aldrig konstant. Den är dynamisk och krafterna kan alltid förändras. Positionen med maktövertag kan vid ett visst tillfälle innehas av ett visst subjekt för att vid ett annat tillfälle innehas av ett annat subjekt. Det är således själva positionen som bör studeras och inte själva subjektet (Nilsson, 2008 s. 86f).

Foucault talar om konstituering av subjektet som en del av förståelsen kring en särskild verksamhet. Ur detta perspektiv så är subjektet en del av en särskild social kontext. Den blir till där och då och existerar varken före eller efter (Nilsson, 2008, s. 60). Foucault menar att för att kunna analysera en särskild kontext och förstå vilka subjektpositioner som är möjliga därinom måste man släppa individen självt och fokusera på maktrelationerna istället (Foucault 1980/2000, s. 117). Subjektet måste förstås utifrån de handlingar och normer en viss praktik erbjuder. I en specifik praktik skapas således särskilda positioner som subjektet kan inta, subjektpositioner (Öhman, 2007, s. 68f). Foucault menar att det är maktkampen som gör subjekt av individer och denna maktkamp bygger på olika motstånd och olika kampprinciper.

Vidare så menar han att kampen om subjektspositioner är direkt. Den inriktar sig inte på någon huvudfiende utan en omedelbar fiende, dvs. direkta ageranden för att inta och/eller upprätthålla en position. Målet med maktkampen i sig är effekterna av den (Foucault, 1982, s. 780f). De subjektspositioner som blir möjliga att inta bör således förstås i relation till den specifika kontextens innehåll (Öhman, 2007, s. 69). Det kan ses som förutsättningar för att agera på ett visst sätt inom en praktik. Det finns inte möjlighet att styra sina val helt efter fri vilja utan praktiken i sig både begränsar och möjliggör makt för (vissa) deltagare. En sådan förutsättning inom idrott och hälsa är den fysiska förutsättningen och det fysiska agerandet.

Vår ansats inför observationerna och vårt syfte att använda oss av Foucaults teori som ett teoretiskt ramverk är således att utgå från att idrottsanläggningen och idrottsundervisningen är en särskild kontext som ger utrymme för vissa handlingar. Dessa handlingar, verbala och icke-verbala, producerar olika subjektspositioner som skapas i maktrelationer, antingen i relation till andra individer eller i relation till sig själv. Vem som intar den maktutövande positionen grundar sig i en för kontexten viktig strategi och den går inte att avgöra innan kontexten observeras, inte heller kan det på förhand avgöra vilka maktutövningstekniker, mekanismer, som kommer att användas. Varje situation blir unik då kontexten kan vara föränderlig från observationstillfälle till observationstillfälle, även om den observerade gruppen består av samma individer. Vilka strategier och tekniker som används i maktutövande eleverna emellan, i den aktuella kontexten, får således framkomma genom fältobservationerna.

2.2.2 Tekniker och strategier för makt

Det finns olika strategier som kan användas för att upprätthålla en viss maktrelation men utifrån resonemanget som förs ovan så är de inte på förhand bestämda. Ås har beskrivit olika strategier i termer av härskartekniker sammanlagt har Ås beskrivit sju olika. Här refereras till de tre som skulle kunna vara relevanta för denna undersökning.

Osynliggörande

Denna teknik bygger på marginalisering och "att glömma" involvera andra aktörer (Ås, 1981, s. 43ff). Detta kan exempelvis innebära att inte bli tillfrågad eller att få kommentarer eller frågor som för sammanhanget är irrelevanta. Andra individer inom samma grupp tenderar också att förbise den som blir utsatt av tekniken och Ås menar att inte bli sedd överhuvudtaget är inte bara förminskande, utan även förödmjukande. Hopplöshet och låg kämpaanda är naturliga reaktioner på att bli osynliggjord.

Förlöjligande

Att förlöjliga någons agerande, utseende eller uttalande är ett effektivt sätt att skapa obehag och ångest hos den som blir utsatt för det. Denna teknik är manipulativ och hånfull och det är inte helt ovanligt att det finns en skämtsam och ironisk ton i retoriken (Ås, 1981, s. 49ff). Förlöjligandet fungerar ofta asymmetriskt. Med detta menas att om den som blir utsatt för

förlöjligande försöker sig på samma teknik mot någon annan slår det tillbaka genom att personen inte tas på allvar.

Våld eller hot om våld

Denna härskarteknik handlar om vad namnet förtäljer. När denna teknik används görs det antingen genom fysiskt eller verbalt våld eller hot om våld för att en statushierarkisk position skall bibehållas (Nordlund, 2003-09-20).

Ovanstående tre härskartekniker bör ses som en utgångspunkt för den kommande analysen och inte som en utgångspunkt för observationerna.

3. Metod

Nedan redogörs för studiens design, urval, datainsamling, materialbearbetning och analysmetod samt vilka etiska överväganden som gjorts.

3.1 Design

Undersökningen tar inspiration i etnografin, där beteenden och/ eller kulturer inom en grupp undersöks (Gratton & Jones, 2010, s. 109). Den har med andra ord en utforskande ansats där observationer har genomförts med syfte att studera maktrelationer elever emellan. Detta kvalitativa metodval passar väl då de strukturer och relationer som undersökts kan vara svåra för inblandade parter att se och därmed även svåra att beskriva i en intervju (Esaiasson, Gilljam, Oscarsson, Wängnerud, 2012, s. 303). Observationerna har genomförts i tre olika klasser på grundskolan med fyra tillfällen per klass. Innan dessa observationer genomfördes gjordes två stycken pilotobservationer. Detta för att testa en tankemodell som, utifrån diverse vetenskaplig litteratur, utformats. Väl på plats för första pilotobservationen upptäcktes svårigheter med denna modell och i enlighet med Denscombe (2009) insåg vi att elevernas handlingar och beteenden var besvärliga att passa in i de låsta strukturer som skapats. Denscombe (2009, s. 283f) menar nämligen att forskaren måste vara öppen för vad situationen kan frambringa och inte vara låst i vissa strukturer eller mönster utifrån en teori man på förhand bestämt. Vid efterarbete av den första pilotobservationen samt under den andra pilotobservationen lades den dåvarande, allt för snäva, teoretiskaramen åt sidan. Utifrån Öhmans (2007, s. 79f) resonemang om att händelser bör ses som delar i ett större förlopp söktes under observationerna särskilda incidenter med inspiration i Emersons (2004) resonemang om 'key incidents' (se dataproduktion nedan).

3.2 Urval

Vid urvalsprocessen valdes de olika grupperna ut dels genom bekvämlighetsurval, dels genom strategiskt urval (Esaiasson et. al, 2012, s. 188, 158ff). Bekvämlighetsaspekten av urvalet grundar sig i att vi som forskare har kontakt med flertalet lärare på en mångetnisk grundskola i en av Göteborgs förorter. Den strategiska aspekten är valet av högstadiet som utgångspunkt för observationerna. Det är en spännande ålder i en elevs sökande efter sin roll i en social praktik vilket ofta görs genom interaktioner och upprättande av relationer till andra individer. Liljeström (1992, s. 11) beskriver att: "Människor kan endast förstås i relation till andra människor. Det är i förhållandet mellan människor som de viktigaste uppväxterfarenheterna ligger". Ytterligare en anledning till att observera elever i högstadieåldern är att det är relevant för oss ur ett utbildningsmässigt perspektiv.

Kontakt togs med de lärare som undervisar i ämnet idrott och hälsa för att få ett godkännande av dessa att genomföra vår forskning under deras undervisning. Klasserna valdes utifrån schemat. Detta så att samma klass kunde observeras vid så många tillfällen som möjligt. Observationerna genomfördes i tre klasser under två veckor, där eleverna har idrott och hälsa två gånger per vecka. Det blev en klass i årskurs nio och två klasser i årskurs sju. Dessa totalt tolv tillfällen blev elva då en lektion blev inställd p.g.a. nationellt prov. Två pilotobservationer och de andra elva observationerna har givit ett stort material med många särskilda händelser som har kunnat analyseras.

3.3 Dataproduktion

Dataproduktionen har präglats av vad Emerson (2004) kallar för 'key incidents'. Vi kallar dem för händelser eller situationer. Huvudpremissen gällande 'key incidents' är att de nödvändigtvis inte behöver vara av dramatisk karaktär, signifikanta eller anmärkningsvärda för deltagarna. Snarare fångar en 'key incident' undersökarens omedelbara intresse och även om detta uppmärksammade inte bygger ett fullständigt teoretiskt ramverk så finns det intuitivt en medvetenhet om att något intressant och viktigt har ägt rum (Emerson, 2004, s. 439). De särskilda händelser som fångat vårt intresse har nedtecknats och dessa fältanteckningar utgör det empiriska underlaget för analysen. Det har varit en fördel att vara två forskare då anteckningar tagits var för sig och efter lektionerna jämförts med varandra.

Vid observation och vid deltagande i undervisningssituationer finns det många överväganden att göra, bl.a. hur man som forskare skall presentera och placera sig. Denscombe (2009) menar att man vid en 'deltagande observation', valt att vara en del i de studerades kontext och blir således behandlad på samma sätt som de ordinarie medlemmarna i gruppen. Vår avsikt har dock aldrig varit att försöka bli en del av gruppen. Istället för Denscombes begrepp 'deltagande som observatör' finns det en, enligt oss, mer överensstämmande benämning av den typ av observation som genomförts, vilket är 'medföljande observation' (Ehn & Löfgren, 1996, s. 119). Eftersom vi ej deltagit i aktiviteterna eller interagerat med eleverna så kan begreppet 'deltagande som observatör' bli något missvisande medan 'medföljande observatör' ringar in den typ av forskning som bedrivits. Vid genomförandet har således eleverna följts genom ett antal lektioner från en relativt perifer position. Detta innebär att vår position har varit i utkanten av idrottssalen. Då lektionsinnehållet påbjudit att vi borde röra oss runt i hallen har detta gjorts men fortfarande i den yttre delen av händelsens centrum. När något av intresse observerats har vi ställt oss vid sidan av verksamheten och antecknat.

Redan från start har det bedrivits öppen forskning, dvs. att som observatörer har vi berättat vilka vi är och varför lektionerna observeras (Denscombe, 2009, s. 103). När öppen forskning bedrivs får forskaren räkna med att bli behandlad på ett visst sätt, menar Aspers (2011, s. 66), men med tiden kommer aktörerna inte orka upprätthålla en fasad bara för att forskaren är närvarande. Med anledning av detta har det valts att göra flertalet observationer i samma klasser så de studerade fått möjlighet att känna sig mer och mer trygga med vår närvaro. En av fördelarna med metoden observation är att undersökaren etablerar en direktrelation med

aktörerna. Forskaren befinner sig i aktörernas naturliga omgivning vilket rimmar väl med syftet att observera och beskriva just denna omgivning (Gobo, 2008, s. 107).

3.4 Databearbetning och analys

En första bearbetning av fältanteckningarna skedde strax efter observationstillfället för att fånga upp kommentarer och tankar kring situationen på ett rättvist och korrekt sätt. Fältanteckningarna har sedan analyserats efter mönster. Olika intressanta händelseförlopp har valts ut och jämförts och analyserats utifrån maktrelationer samt tekniker och strategier för makt. I analysen av maktrelationer har utgångspunkten varit att studera det konkreta och gripbara. Det vill säga hur makten praktiseras och vad den får för konsekvenser (Foucault, 1980/2000, s. 97). De kategorier som valts att lyfta fram bygger på att flertalet händelser av samma karaktär har förekommit vid upprepade tillfällen under observationerna. Dessa har kunnat sammanställas och tillsammans med det teoretiska ramverket motivera kategoriserandet av tekniker och strategier för maktutövande samt subjektpositioner. Subjektpositionerna har kunnat ses som en effekt av strategierna och teknikerna. En särskild teknik har kunnat precisera särskilda positioner. I andra ordalag har de varit kontextbundna.

3.5 Metodologiska överväganden

I och med att det under pilotobservationerna upptäcktes att det var problematiskt att inlämna olika händelser enligt en färdig observationsmall anser vi att det nuvarande metodvalet baserat på 'key incidents' passar väl in för denna studie. Risken hade varit övervägande att intressanta situationer och incidenter missats om blicken låsts i en allt för snäv vinkel.

Ett antal etiska överväganden har gjorts utifrån Vetenskapsrådets etiska riktlinjer (Vetenskapsrådet, 2002). Efter tillåtelse av undervisande lärare att genomföra observationer i deras klasser skickades information med hem till eleverna och deras vårdnadshavare (se bilaga). De flesta eleverna i studien var under 15 år och samtycke från vårdnadshavarna är enligt Vetenskapsrådet ett krav, nämligen samtyckeskravet. Utskicket till vårdnadshavarna innefattade information om undersökningens syfte, tid samt genomförande och uppfyller därmed informationskravet. Kontaktuppgifter till oss lämnades ut för att de vårdnadshavare som hade frågor eller eventuellt ej skulle samtycka till att deras barn deltog i undersökningen skulle kunna meddela oss. Vidare var eleverna garanterade konfidentialitet då deras identitet ej skulle komma att röjas samt att de deltagandes uppgifter, så som namn och klasstillhörighet, endast används för detta forskningsändamål, enligt Vetenskapsrådets nyttjandekrav. Övriga övervägningar har gjorts och det gällande videoinspelningar. Detta skulle givit ytterligare möjlighet till djupare analys genom att kunna gå tillbaka flera gånger till en och samma situation. Det valdes dock bort då det kräver ytterligare etisk hänsyn samt att vi ansåg att fältanteckningar räcker väl för uppsatsens syfte.

Vidare har elevernas reaktioner uppmärksammats i samband med olika händelseförlopp. Om någon elev har velat diskutera och/eller reflektera kring vår närvaro eller olika händelser har vi för en stund lagt anteckningarna åt sidan och tagit oss tid för detta.

4. Resultat

Nedan presenteras studiens resultat, både vilka strategier och tekniker för maktutövande och vilka subjekspositioner som kommit till uttryck under observationerna. Presentation och exemplifiering följs även av en tolkning utifrån litteratur.

4.1 Strategier och tekniker för maktutövande

Maktrelationer skapas och upprätthålls via kommunikation, både verbal och icke-verbal sådan. Vidare kan denna kommunikation vara både medveten och omedveten, tydlig eller subtil. En del av de strategier och tekniker som presenteras nedan kan vara snarlika men genom exemplifieringen och analysen klagörs skillnaden.

4.1.1 Förminskning

Denna teknik har under observationerna identifierats genom att eleverna utövat förminskning mot sig själva eller varandra. I ett självförminskningsperspektiv handlar det om att eleven ser sig som dålig eller att denne av någon anledning inte vill delta i undervisningens moment. Således nedvärderar de själva sina kunskaper och färdigheter. För att undvika konfrontation är eleverna med i aktiviteten men är väldigt passiva. Vidare så kan elever bli förminskade av någon annan, i denna studie har detta främst gestaltat sig genom kommentarer gällande någon klasskamrats färdigheter.

Exempel 1:

Lektionen utspelar sig i en årskurs sju där aktiviteten spökboll är igång. Klassen är indelad i två lag och lagen skall försöka bränna varandra med boll. En flicka och pojke som är i samma lag är huvudpersonerna i detta exempel. Flickan fångar en boll och försöker skjuta på en elev i andra laget. Den personen blir inte träffad utan fångar istället bollen och satsar på att skjuta tillbaka. Flickan tar då tag i en lagkamrat och använder honom som sköld för att själv slippa bli träffad. Pojken som används som skydd ser lätt förvirrad ut och säger: "Ehh, ok. Tack så mycket..." på ett något förläget sätt.

Exempel 2:

I en annan klass i årskurs sju skall eleverna spela minihandboll. De är indelade i mindre lag och spelar många och korta matcher mot varandra. När spelet drar igång finns det många olika aktivitetsnivåer hos eleverna. Vissa är väldigt drivande och aktiva medan andra välvilligt följer spelet. Några få är mer motsträviga och verkar inte bry sig så mycket om spelet. Framförallt är det några av flickorna som inte är speciellt aktiva i aktiviteten. De flyter mest med i den riktning som resten av deras lag rör sig. När en av lagkamraterna signalerar för att passa till en av de mindre aktiva flickorna utbrister hon: "Nej, passa inte mig".

Exempel 3:

Även denna situation utspelar sig i en årskurs sju. Klassen är indelad i mindre lag och värmer upp tillsammans för att spela doppboll. Ett av lagen passar runt bollen mellan varandra för att träna på att just passa. En elev i laget passar sin lagkompis varpå denna elev missar bollen. Eleven som passade bollen skriker på ett icke konstruktivt vis: "Men hallå, ta den!".

Förminskning kan ta sig uttryck både genom verbal och genom icke-verbal kommunikation. Exempel ett påvisar förminskning genom icke-verbal kommunikation medan exempel två och tre visar verbal tillsammans med icke-verbal kommunikation. Tischler och McCaughtry (2011) noterar i sin forskning att elevernas stängda kroppsspråk talar för vad de känner för ämnet idrott och hälsa dvs. den icke-verbala kommunikationen. I det första exemplet är det dock inte eleven som utsätts för förminskning som använder kroppsspråket. I denna situation är det flickan som tar skydd bakom sin lagkamrat som utövar makt och använder kroppsspråket för att göra detta. Till skillnad mot exempel ett påvisar exempel två istället att elevernas kroppsspråk talar om för de andra att de inte vill delta. Det passiva sättet är ett försök i att slippa vara i vägen. Eleverna rör sig dock runt i hallen för att det ska se ut som att de deltar i aktiviteten (Tischler & McCaughtry, 2011, s. 43). Följden av att förminska sig själv i en aktivitet genom att inte vara aktiv, kan i vissa fall leda till att andra elever som deltar i aktiviteten räknar med deltagande från alla som befinner sig i aktiviteten. När en elev då säger att den inte vill bli passad kommer denne elev troligtvis förminskas genom att inte få några fler passningar. En annan konsekvens skulle kunna vara att när eleven som inte deltar aktivt väl får en passning så är denna elev inte beredd och tappar bollen. Detta kan då resultera i en negativ kommentar. Således blir det en ond cirkel som kan påverka elevens inställning och helhetsupplevelse av idrottsämnet.

Hills (2007, s. 329) menar att passningar fungerar som en förstärkning av vänskapen. Detta innebär att missad mottagning kan bidra till att en person avlägsnas omedelbart eller avlägsnar sig själv från att spela aktiva positioner medan andra flickor med högre social status som gjorde misstag behöll sina platser. Under de observationstillfällen som gjorts för vår studie har denna typ av uteslutande framträtt till viss del, bland annat i exempel två och tre. Huruvida elever avlägsnas eller vad deras brist på engagemang grundar sig i är svårt att tolka men att elever känner sig mindre duktiga eller att de får kommentarer som påpekar att de är mindre duktiga, påverkar troligtvis engagemanget hos eleverna. Därmed förminskas de av andra elever i gruppen eller av sig själva. Förminskning av annan elev påvisas i exempel tre där eleven missar passningen och bollen går förlorad. Kommentaren tillsammans med ett misslyckat mottagande förminskar eleven och kan få till följd, som nämnts ovan, att eleven sedan väljer att inte delta aktivt.

4.1.2 Våld eller hot om våld

Denna strategi kopplas i studien starkt samman med kropp och fysik, då i termer av att använda denna i maktutövandet över någon annan. De som har använt denna strategi har

generellt varit större och starkare än de som blivit utsatt för den. Under observationerna gestaltade sig denna form av maktutövande genom större och mindre incidenter.

Exempel 1:

Detta exempel utspelar sig i årskurs sju och lektionsinnehållet är boxercise. Eleverna sitter i en ring och får instruktionen att dela in sig två och två. Inledningen av aktiviteten går ut på att en av eleverna utför en slagserie medan den andra sparrar med mitsar på händerna. Efter att den ena eleven utfört sin första slagserie svarar den andra, aningen längre och mer fysiskt utvecklade, flickan med att mata in ett slag mot huvudet på den andra. Hon hinner nästan undan men mitsen träffar lätt på sidan av huvudet så håret flyger till och den flickan som utförde slaget skrattar. När de sedan byter position uppkommer ett tillfälle då flickan som utdelade det otillåtna slaget bryter den överenskomna mängden slag och fortsätter att slå på och pressa den andra flickan bakåt tills hon backar in i vikväggen och nästan tappar balansen. Även här skrattar den dominerande eleven medan den andra inte gör det. Den sista övningen går ut på att slagaren skall göra en serie på tre slag och sedan ducka. Den som sparrar skall då svepa mitsen över huvudet på boxaren. De första tre gångerna går det bra men den fjärde så sveper den större flickan mitsen väldigt lågt så hon nästan träffar flickan som duckar. Femte gången börjar hon svepa innan flickan hunnit ducka och träffar henne i sidan av huvudet igen.

Exempel 2:

Ett annat exempel utspelar sig under en lektion i minihandboll. Uppvärmningen och förövningarna är färdiga. Läraren har delat in eleverna i lag och den första matchen skall börja. En elev tar målvaktspositionen men när två elever i motståndarlaget ser detta säger den ena av dem till henne att hon borde ta på sig hjälm och tecknar med armen ett skott. Den andra av dessa två säger att de skall bomba henne (målvakten). Hon kliver då ur målet och säger att hon inte vill stå längre. En annan elev ställer sig i målet istället och spelet kommer igång.

Dessa två exempel visar inte bara hur det praktiskt kan se ut när denna strategi för maktutövande används idrottshallen utan de visar också på icke-verbal och verbal form av strategin. I det första exemplet bidrar den specifika kontextens innehåll i hög grad till möjligheten för agerande (Öhman, 2007, s. 69). Boxningen erbjuder enkla och effektiva verktyg för att den ena flickan skall kunna inta en maktutövande subjektsposition i relation till den andra eleven. Till kontexten bidrar också att i indelningen blev dessa två flickor över. De kunde alltså inte, till skillnad från de andra, välja arbetspartner utan blev sammanförda. Deras relation får troligtvis betydelse för behovet av en subjektskonstituering. Foucault menar att makten inte ägs av någon särskild utan blir till där och då (Nilsson, 2008, s. 60). Denna givna situation, där två flickor blir sammanförda utan möjlighet till fri vilja, blir maktkampen nödvändig för den ena av dem för att klargöra vilken subjektsposition som är hennes.

Den andra situationen är ett exempel på ett mer subtilt maktutövande men likväl effektivt. Även i denna situation får fysiken betydelse då eleverna som hotar är större och mer välväxt än eleven som står i mål. De framhäver sin maktposition genom att använda sig av sin fysik som maktmedel. Till detta resonemang kan läggas att de två eleverna som hotar är pojkar

medan eleven som blir hotad är flicka. Enligt Fagrell et al. (2012, s. 107) är det inte ovanligt att pojkar i detta sammanhang intar en maktutövande subjektsposition i relation till flickor, bland annat genom att äga centrum av rummet medan de dominerade hamnar i periferin. Pojkarna står på mittplan när de uttrycker sig. Flickan som också intagit en central position, vilket målvaktens roll kan ses vara, väljer att ge upp denna position och positionerar sig istället ute vid kanten. Flickan blir på sätt och vis utesluten ur spelet och underordnad pojkarna. Detta genom ett maktutövande baserat på strategier som identifieras som hot om våld.

4.1.3 Osynliggörande

Denna kategori bygger på att elever observerats bli uteslutna på ett eller annat vis. Någon i gruppen blir inte sedd i en situation där eleven förväntas bli sedd. Strategin/tekniken skulle kunna gestaltas genom att upprepa det någon precis sagt, som om det inte sagts tidigare. En annan typ av osynliggörande handlar om att inte uppmärksamma någon annans närvaro.

Exempel 1:

Denna lektion utspelar sig i årskurs nio. Två av eleverna, en pojke och en flicka håller i lektionen. Under introduktionen förklarar de uppvärmningens tillvägagångssätt och regler. Pojken tar då den dominerande positionen. Han har dock inte riktigt koll på reglerna och när flickan kompletterar så tar han hennes ord men justerar lite. Exempelvis säger hon sex personer men han upprepar hennes exakta fras fast säger sju personer istället. Lite senare upprepar han exakt vad flickan säger till gruppen sekunden efter att hon avslutat uttalandet. Han tar sista ordet. Vid nästa genomgång (efter uppvärmningen) viftar pojken bort flickans åsikter med ett tydligt "nej, nej" och en svepande gest med handen.

Exempel 2:

Under en lektion används aktiviteten killerboll som uppvärmning. Relativt snabbt blir det tydligt att jägarna fokuserar på att träffa de som rör sig mycket och aktivt. Dessa måltavlors rörelsemönster är mer utvecklat och deras engagemang i aktiviteten får en central roll. Elever som inte är lika fysiskt aktiva bortses nästan ifrån. Detta blir särskilt tydligt när det står tre passiva deltagare tillsammans medan en aktiv elev springer in och gömmer sig bakom dessa. Jägaren, som är ensam, kommer löpandes med bollen och istället för att se dessa tre relativt stillastående elever som måltavlor tränger han sig rakt igenom och förbi för att skjuta bollen på den som gömmer sig bakom.

Ås (1981, s. 43ff) menar att denna teknik bygger på marginalisering och 'att glömma' involvera andra aktörer. Det är svårt att avgöra om detta görs medvetet eller omedvetet men utifrån observationerna anser vi att båda aspekterna förekommer. Då eleverna i exempel två valt att försöka träffa det svåra bytet så osynliggör de omedvetet de andra eleverna och de mer aktiva eleverna glömmar av att involvera de mindre aktiva i aktiviteten. Ås (1981) menar även att andra individer inom samma grupp också tenderar att förbise den som blir utsatt av tekniken, vilket skulle kunna bli följden i exempel ett. Flickan blir utsatt för maktutövande av

pojken inför resten av klassen, ingen opponerar sig och följer i slutänden de regler som pojken dikterar.

Osynliggörandet skulle även kunna följa med mellan olika kontexter och på så vis bli ett ännu större problem för den som drabbas. Elever som drabbades av osynliggörande vid en aktivitet gjorde även det vid andra aktiviteter. Eleven faller in i den subjektsposition som här kallas för underposition. För den som blir osynliggjord är hopplöshet och låg kämpaanda naturliga reaktioner, menar Ås (1981, s. 49). Detta bidrar således till att den drabbade inte kämpar i och med att eleven ändå utsätts för osynliggörande. När hopplösheten infinner sig syns detta i många fall på elevens kroppsspråk då de väljer att stå vid sidan av aktiviteten eller avlägsnar sig från utrymmet där aktiviteten pågår.

Osynliggörandet kan även användas till följd av exempelvis förlöjligande som nämns nedan. Genom att inte prestera på ett önskvärt vis kan eleven osynliggöras då de andra eleverna exempelvis väljer att passa någon annan i laget. Fagrell et al (2012, s. 107) beskriver en situation där eleverna slutat passa andra elever för att de anser att de brukar missa de passningar de får. De blir därmed uteslutna ur spelet och således osynliggörs de. Även Hills (2007, s. 329) beskrivning av att passningar är en förstärkning av vänskapen, kan tydas i dessa exempel. De som missade ett kast avlägsnades eller avlägsnade sig själv från att delta aktivt medan de som verkade vara vänner och spelade i samma lag, inte uteslöts på samma vis.

4.1.4 Förlöjligande

Att förlöjliga någon har under observationerna gjorts främst genom att kommentera andras utseende, handlingar eller uttalanden, ofta med en ironisk ton. Denna strategi kan skapa olust hos personen som blir utsatt för det. Under observationerna har denna kategori varit kopplad till kroppen. Oftast har denna härskarteknik förekommit i kombination med en rörelse, som en knuff eller ett härmande.

Exempel 1:

Under en lektion i årskurs sju skall eleverna precis påbörja en handbollsmatch. Läraren har delat in lag och placerat lagen på varsin planhalva. Två spelplaner skall vara igång samtidigt och läraren har många bollar i luften. Eleverna är ett ojämnt antal under lektionen vilket en av pojkarna upptäcker och säger därför precis innan matchstart: "Helvete, de är en mer än oss" och syftar då på motståndarlaget. En flicka i det andra laget hör hans kommentar, tittar på honom och härmar det han precis sagt med tillgjord röst. Pojken tittar ner i golvet.

Exempel 2:

I den tidigare nämnda lektionen i årskurs nio, där två elever har ansvar, instruerar pojken i kullerbyttor. En annan pojke i klassen, som lyckats med rörelsen, vill testa att göra kullerbyttan på en annan madrass för att försvåra och för att skapa progression. Pojken som håller i lektionen kommenterar elevens försök på den madrass han flyttat till och säger: "Vad gör du? Du ser ut som en köttbulle!".

Exempel 3:

Under en lektion i årskurs sju skall eleverna arbeta i par. Läraren delar in eleverna och då en flicka blir ihopparad med en pojke utbrister hon högt "NEJ", då hon ser vem hon skall jobba ihop med. Flertalet elever skrattar och skriker åt detta. Pojken skrattar lite med men med ett tydligt obekvämt ansiktsuttryck. Aktiviteten går ut på att man genomför ett tävlingsmoment med den person som blivit ens partner. Den som vinner tävlingsmomentet skall byta matta och alla får således en ny tävlingspartner efter varje moment. Pojken i det nämnda paret vinner den första matchen och roterar vidare till nästa matta. Flickan står kvar och får en annan flicka som arbetspartner. De två skrattar tillsammans åt pojkens rygg när han förflyttar sig till nästa matta.

I de ovanstående exemplen kan kategorin förminskning till viss del kännas igen. Dock skiljer sig de två kategorierna i och med att den ironiska delen framkommer i förlöjligandet samt att förlöjligandet inte behöver handla om kunskaper och färdigheter vilket förminskningen gör till större del. Vid förlöjligande kan den som utsätts känna obehag och ångest. En tendens till detta menar vi finns i exempel tre, där en pojke blir förlöjligad inför resten av gruppen när de delas in i par. Vad flickans uttalande grundade sig i går endast att spekulera kring men pustades och med tunga steg kunde inte någon i klassen undgå hennes besvikelse. Pojken som blev utsatt för förlöjligandet visade genom ansiktsuttryck och kroppshållning att det blev en obekväm situation.

I Ås (1981, s. 49ff) beskrivning av sin teknik framgår det att denna teknik är manipulativ och hånfull och det är inte helt ovanligt att det finns en skämtsam ton i det som sägs. Detta observerades bl.a. under den lektion där eleven som försökte göra kullerbytta liknades med en köttbulle. Detta uttalande gjordes med viss ironi i tonen och liknelsen skulle kunna tolkas som hånfull gentemot utseendet i genomförandet.

Under observationerna har det även identifierats tillfällen där förminskning sker utan att vara kopplat till kroppen. Det första exemplet visar på ett verbalt förlöjligande där en elev härmar en annan med ett tillgjort tonläge, vilket skapar en maktsituation där elevens uttalande förlöjligas med hjälp av en hånfull ton. I likhet med situationen i exempel tre visar eleven i denna situation med sin blick samt sitt kroppsspråk att situationen skapat en känsla av obehag för honom.

4.1.5 Positiv maktutövning

Denna teknik är i denna studie relaterad till önskvärda handlingar och hur någons agerande kan påverka andra att handla på ett eftersträvarsvärt sätt. I vår studie har detta varit synligt genom att en eller flera elever betar sig och förhåller sig till lektionsinnehåll enligt lärarens syfte. Detta agerande påverkar andra elever att göra likadant. Denna maktutövningsteknik står i kontrast till destruktiv maktutövning som beskrivs senare.

Exempel 1:

Detta exempel utspelar sig under en lektion med styrka som innehåll. Styrkeövningarna bygger på enkla rörelser med en kompis som motvikt. Övningarna utförs i par på gymnastikmattor som ligger i en cirkel. Efter utförd övning roterar paret till nästa matta för en ny övning. I en parkonstellation tas inte uppgiften på allvar och övningen blir inte utförd som tänkt. Då en av eleverna behöver avvika paras den andra ihop med en ny. Denna nya partner går in för övningen på ett seriöst och ambitiöst sätt vilket bidrar till att den andra eleven helt ändrar inställning. Nu görs resten av övningarna på en koncentrerat och motiverat vis.

Exempel 2:

Denna situation utspelar sig under en lektion i minihandboll. En elev står och studsar med en boll under en genomgång och blir tillsagd att hålla i bollen men eleven fortsätter att studsa. En annan elev, som denna lektion utmärker sig genom att ha intagit en position där han anstränger sig för att skapa en så positiv och önskvärd situation som möjligt, säger då till den andra eleven: "Men håll i då!" Eleven med bollen blir först arg och menar att den andra eleven inte skall lägga sig i men han fortsätter istället och menar att pojken med bollen redan blivit tillsagd att hålla i bollen så då är det bara att göra det. Eleven med bollen stannar upp någon sekund och håller sedan i bollen och står still. Längre fram, under spelets gång, sätter sig samma elev på huk på försvarslinjen och väntar på att anfallet ska ta slut så att han får möjlighet att kontra istället. En pojke i motståndarlaget säger "Men vad gör du?" En annan pojke i samma lag backar upp och säger: "Ja, vad gör du?" Pojken ställer sig upp och deltar i spelet igen.

Termer som makt och maktutövande har ofta en negativ klang men dessa exempel visar att makt även kan verka positivt. Idrottsämnet handlar även om karaktärsdaning och att skapa viljestyrka. De inställningar som blir önskvärda är elevers vilja att kämpa, ta i och gör sitt bästa (Öhman, 2007, s. 136). Eleverna förväntas att vara självkontrollerande och styra sin egen vilja till att uppnå denna inställning. I förlängningen kan det här ses att de inte bara är självkontrollerande utan kan även inta en subjektsposition där de påverkar andra inom kontexten till önskvärda beteenden.

Vidare så visar Öhman (2007, s. 68) att den särskilda kontext som idrott och hälsa utgör konstituerar och styr elevers val, möjligheter och begränsningar av handlingar. I ovan nämnda exempel kan det ses vad som händer eleverna, både i strävandet och i motståndet till att nå de önskvärda handlingarna. I det första exemplet anpassar sig den andra eleven till sin partners strävan efter att ta i och göra sitt bästa. Hon bjuder inget motstånd utan blir en del i detta strävande. I det andra exemplet syns båda delarna. Det finns de elever som strävar efter det önskvärda medan en annan inte gör det. Denna andra bjuder motstånd men det positiva maktutövandet tar överhanden och får honom att anpassa sig.

Detta är däremot inte det givna utfallet utifrån Foucaults tankegångar. Makten är ett resultat av strategier och manövrar i ständigt spända förhållanden och aktiva relationer. Makten är dynamisk och krafterna kan alltid förändras (Foucault, 1987/2003, s. 32). Vidare menar Foucault att makten utövas, den erövrar inte. Den bör ses som en aktivitet, en relation av

krafter (Foucault, 1980/2000, s. 89). Detta är tydligt i dessa exempel. Makten ligger inte låst till någon särskild individ utan gestaltar sig genom aktiviteten, i detta fall i en positiv riktning. Utfallet skulle dock lika gärna kunna vara omvänd. Positionen med maktövertag kan vid ett visst tillfälle innehas av ett visst subjekt för att vid ett annat tillfälle innehas av ett annat subjekt. Detta leder oss vidare till den sista strategin för maktutövande vi kunnat analysera fram i vårt material; destruktivt maktutövande.

4.1.6 Destruktivt maktutövande

Denna strategi bygger på att en eller flera i gruppen intar en position där de på ett sätt eller annat sätt förhindrar verksamheten eller klasskamraterna genom ett destruktivt beteende. Under observationerna har vissa personer eller hela verksamheten blir lidande och mycket av lektionens tid tas i anspråk till detta.

Exempel 1:

Det är lektion i årskurs sju och på schemat står boxercise. Läraren har samlat gruppen och håller genomgång och tre pojkar pratar med varandra oavbrutet. Läraren säger till men de ignorerar denne fullständigt. Läraren säger då till en gång till och menar att eleverna i fråga står och pratar oavbrutet och att det inte funkar. Svaret hon får då är: "Jasså, säger du det." Det dröjer några minuter sedan börjar dessa elever att sparka mot varandra. Läraren säger till igen och nu med irriterad röst. Då riktar den ena pojken en hög spark upp mellan skulderbladen på sin kompis bredvid. Läraren blir nu arg och den högsparkande pojken bemöter detta med ett skratt. Alla andra står och tittar på medan flera minuter går åt till denna situation.

Exempel 2:

Ett annat exempel utspelar sig under en lektion i minihandboll, även denna i årskurs sju. Två pojkar kommer sent till samlingen och med dessas ankomst blir det en allmänt orolig stämning. Eleverna pratar med varandra, sätter sig på en annan plats och flyttar sen in i gruppen och drar till sig tre elever till. Det är då fem elever som pratar och stör. Läraren försöker starta lektionen genom doppboll som uppvärmning men det blir ostrukturerat och flera elever verkar frustrerade. De elever som kom sent vill inte följa instruktionerna utan bryter reglerna, använder fötterna och bråkar med varandra. Lektionen fortsätter i samma stil och efteråt beklagar sig läraren över den dåliga lektionen.

Garpelin (1997, s. 90) skriver om dominanta elever och att övriga får foga sig till situationen och detta är ett bra exempel på det. I dessa situationer är det dock en maktrelation mellan de dominant positionerna och resten av gruppen som är destruktiv. Läraren får lägga mycket fokus på dessa individer, fokus som då måste tas från de andra. Vidare så går det åt tid både i lärarens försök att korrigera eleverna och i väntan på att lektion kan fortsätta som tänkt. De andra eleverna blir i dessa exempel nästan lite handfallna, de verkar inte riktigt veta vad de skall göra. Detta var särskilt tydligt i den lektion som följde exempel två. Denna följde samma koncept med samma grupp men utan att någon ägnade sig åt destruktivt maktutövande. Under

den lektionen kom flera elever fram i verksamheten och lyfte spelet och kamrater mot en lyckad lektion.

Kraften i det destruktiva maktutövandet är dock tydligt då verksamheten så gott som stannar upp, vilket syns i bägge exemplen och att det ger effekt utanför lektionen. Att det ger effekt efter själva händelseförloppet var tydligt främst i det andra exemplet genom att läraren dels talade av sig sin frustration med oss efteråt, dels planerade följande lektion utifrån resultatet av den första lektionen. Han inledde med att ta en del av lektionen till att tala om föregående lektion och hur dåligt det funkade.

Denna strategi är ett bevis på när en position intas där motståndet mot önskvärda handlingar får övertag (Öhman, 2007, s. 134ff). Larsson et al. (2005, s. 21f) diskuterar makt och motstånd och menar att hur motståndet gestaltar sig kan se olika ut för pojkar och flickor. Pojkar är fysiskt aktiva men inte på det sätt som är avsett. Dessa bägge exempel ovan gestaltar detta. Kontentan blir att verksamheten påverkas negativt av detta destruktiva maktutövande. Eleverna i fråga intar en subjektposition som påverkar flera andra. Denna position är, om än icke önskvärd, oerhört effektiv i upprätthållandet av hierarkiska maktrelationer.

4.2 Subjektpositioner:

Foucault talar om konstituering av subjektet som en del av förståelsen kring en särskild verksamhet. Utifrån detta resonemang så är subjektet en del av en särskild social kontext, den blir till där och då och existerar inte före eller efter (Nilsson, 2008, s. 60). Foucault (1980/2000, s. 117) menar att för att kunna analysera en särskild kontext och förstå vilka subjektpositioner som är möjliga där inom måste man släppa individen självt och fokusera på maktrelationerna istället. Nedan beskrivna subjektpositioner är de som kan kopplas till de strategier som kommit till uttryck under observationerna.

4.2.1 Överposition

Det här är en subjektposition som elever intar när de använder strategier och tekniker för maktutövande som bygger på att lyfta sig själva och/eller trycker ner andra. Det kan dock ske på ett subtilt och omedvetet sätt och således behöver inte personen ifråga vara medveten om att positionen har intagits. Hills (2007) beskriver elevers handlingar som passar väl in som överposition. Eleverna kunde utöva makt och behålla sin status genom demonstrationer av kompetens samt strategier för inkludering och exkludering. I denna position kan olika konsekvenser ofta tydas, så som att man dominerar verksamheten, bestämmer positioner och utesluter andra från spel (Hills, 2007, s. 332 & Fagrell et al., 2012, s. 107).

Ett annat exempel på överposition som liknar Hills iakttagelser är i Tischler och McCaughtrys forskning (2011, s. 42). De menar att elever retar och utesluter en annan klasskamrat i olika situationer p.g.a. att han inte behärskar de färdigheter som de andra eleverna bedömer som

enkla och självklara. Överpositionen bestäms dock inte nödvändigtvis av färdigheter utan kan även grunda sig i sociala aspekter.

4.2.2 Underposition

Denna subjektspostion handlar om att antingen bli utsatt för tekniker och strategier för maktutövande av andra eller att utsätta sig själv för det på grund av att man inte vill eller vågar eller en eventuell känsla av okunnande. Vid flera tillfällen är denna position kopplad till att det finns en diskrepans i färdigheter relaterat till dem som dominerar, dock inte alltid. Det som är kännetecknande för denna position är att det inte bjuds något motstånd. Garpelin (1997, s. 90) talar om skolan som en miljö där vissa elever är väldigt dominanta och övriga får foga sig till situationen. De elever med låg status fogade sig ofta både efter lärarna samt de dominanta eleverna.

I likhet med Tischler & McCaughtry (2011) noteras det att när det gäller självförminskning kan denna position gestalta sig på så vis att de elever som inte tycker om ämnet idrott och hälsa gör sig passiva medvetet för att slippa vara i vägen samt för att slippa visa att de inte är deltagande. Periferin blir dessa elevers arbetsfält.

4.2.3 Önskvärt beteende - position

Utifrån ämnets kontext finns ofta önskvärda ageranden. Denna maktrelationistiska subjektspostion intas när individens agerande påverkar någon eller några i dennes omgivning till att också agera på ett eftersträvanvärt och önskvärt sätt utifrån ämnets och lärarens syfte. De inställningar som blir önskvärda är elevers vilja att kämpa, ta i och gör sitt bästa (Öhman, 2007, s. 136). Eleverna förväntas att vara självkontrollerande och styra sin egen vilja till att uppnå denna inställning.

Hills (2007, s. 317) menar att förmågor gällande socialt och fysiskt kapital går att förvärva när en känsla av kompetens och positiva sociala interaktioner infinner sig. Under en av observationerna kunde enbart önskvärda beteenden tydas. Alla elever var då seriösa och plockade fram material enligt överenskommelse. Det observerades också tillfällen då en eller flera elevers önskvärda beteenden påverkade andra enskilda elever till att inta samma subjektspostion.

4.2.4 Förhindrande position

Denna subjektspostion kan förknippas med destruktiv makt. När denna position intas så påverkas verksamheten och klasskamrater av det negativa, icke-önskvärda beteendet. Positionen kallas här förhindrande på grund av att det motstånd som görs förhindrar

möjligheten till optimal verksamhet. Denna position utövar inte främst negativ makt mot någon särskild individ utan verkar snarare påverka kollektivet.

Positionen fungerar främst som en motståndsposition. Foucault (1982, s. 780f) menar att det är maktkampen som gör subjekt av individer och denna maktkamp bygger på olika motstånd och olika kampprinciper. Även om denna position kan bli förödande för verksamheten är den en central del för fenomenet makt. Utan motstånd finns ingen anledning till att utöva makt. Så på sätt och vis skulle det kunna hävdas att denna position är ett drivmedel för maktutövande.

5. Diskussion

I detta kapitel diskuteras resultaten och studien i ljuset av den teoretiska ramen och tidigare forskning. Inledningsvis diskuteras metoden och därefter resultatet. Slutligen presenteras slutsatser och implikationer.

5.1 Metoddiskussion

Vid dokumentation av observationerna användes som tidigare nämnt fältanteckningar. Ur ett metodologiskt perspektiv skulle det kunna argumenteras för att dessa kan påverka tolkningen då någon möjlighet att gå tillbaka i materialet inte finns på samma sätt som om observationerna videofilmats. Med andra ord kan man hävda att det finns en slags riskfaktor gällande första intrycket. Denscombe (2009, s. 259) menar att det är fördelaktigt att använda videoupptagning, om inte annat för att få med kontexten samt den icke-verbala kommunikationen. Här har det dock försökt vägas upp att det inte kunnat videofilmas genom att vi dels varit två som observerat och antecknat, dels att kontexten och den icke-verbala kommunikationen varit en faktor som, utöver verbal kommunikation, tagits i beaktande. Ansatsen inför observationerna har varit att låta empirin tala för sig själv och således har vi inte varit påverkade av en förtolkad syn. Tolkningen har skett i efterhand. För denna undersökning anses fältanteckningar varit en god metod för dokumentation av datan då den fyller sitt syfte.

De pilotobservationer som genomfördes i ett tidigt skede påvisade svårigheter. Genom att dessa svårigheter synliggjordes kunde strukturen för observationerna förändras och förbättras och därmed tillförlitligheten styrkas. Att som forskare närvara vid ett tillfälle med en grupp kan vara problematiskt då forskaren inte vet hur gruppen vanligtvis fungerar. För att säkra tillförlitligheten har observationerna skett ett flertal gånger i varje klass och på så vis har det genererats en uppfattning huruvida lektionen var en lektion utöver det vanliga eller ej (Esaiasson et al., 2012, s. 308). En medvetenhet finns om att fyra lektioner per klass är begränsande och att etnografiska studier ofta pågår under en längre period. Dessa observationstillfällen har dock innehållit upprepade 'key incidents' vilka gjort analysen möjlig. Det är möjligt att fler maktutövningstekniker och subjekspositioner hade kunnat identifieras om observationerna hade fortsatt under en längre tid. Således finns det ett värde i att som lärare fortsätta att observera och reflektera kring detta under idrottslektionerna. Vidare kan det konstateras att eleverna verkat bekväma med vår närvaro. Det upplevdes ingen skillnad mellan de olika tillfällena och undervisande lärare påpekade aldrig att något var utöver det normala. Vår övertygelse är att teknikerna och strategierna skulle vara de samma vid upprepad undersökning med annat urval. Det som dock möjligt skulle skilja sig åt är hur de kommer till uttryck.

Vidare resonerar Denscombe (2009, s. 293) kring tillförlitlighet och menar att det kan vara svårt att övertyga andra forskare om god tillförlitlighet vid observationer p.g.a. att forskarens 'jag' ofta påverkar i hög grad. Detta kan dock undvikas genom att vara fler observatörer menar Esaiasson (2012, s. 314). I denna undersökning har vi två forskare jämfört fältanteckningarna och diskuterat hur observationerna uppfattats och därmed valt ut vad båda uppfattat som viktigt eller intressant. Därmed ökar tillförlitligheten ytterligare på så vis att ett specifikt 'jag' inte är dominerande.

Trost (2010, s. 132f) anser att det är problematiskt att generalisera resultaten i en kvalitativ studie. Resultaten i denna uppsats har dock inte för avsikt att generalisera. Istället har syftet varit att uppmärksamma olika maktrelationer som elever kan använda och utsättas för under idrottsundervisning. När det gäller överförbarhet är observationernas utvalda händelser kontextberoende. Det är alltså inte säkert att resultatet blir lika vid upprepande av dessa observationer. Dock har de utvalda händelserna upprepats på ett sätt eller annat under de elva observationer och två pilotobservationer vilket innebär att dessa maktstrukturer troligtvis även uppkommer under andra lektioner eller tillfällen, även när vi inte är där. Möjlighet till generalisering eller överföring av resultatet till andra liknande situationer blir en fråga om läsarens igenkänning.

5.2 Resultatdiskussion

I denna studie har det kunnat identifieras både hur strategier och tekniker för maktutövning och hur olika subjekspositioner relaterat till elevers maktrelation och idrottsundervisningen kan ta sig uttryck.

De strategier och tekniker som framträtt som vanligast under observationerna har varit förminskning och osynliggörande. Dessa två strategier och tekniker utövas både mot sig själv och mot andra vilket således kan vara en förklaring till att de är fler situationer och händelser som kan kategoriseras under dessa tekniker jämfört med exempelvis destruktiv makt. Förminskning bygger på att man nedvärderar andras eller sina egna förmågor. Effekten blir ofta passivitet hos den som blir utsatt eller utsätter sig själv. Osynliggörande bygger på att elever utesluts på ett eller annat vis. Antingen av någon annan eller genom att man utesluter sig själv.

De övriga strategierna och teknikerna som kommit till uttryck är våld eller hot om våld, förlöjligande, positiv maktutövning och destruktivt maktutövande. Våld eller hot om våld är starkt sammankopplad med kropp och fysik i termer av att använda denna i maktutövandet över någon annan. Det har visat sig att kontexten är viktig för att denna strategi skall komma till uttryck och att de som är lite större och starkare blir den dominerande. Exempelvis killar gentemot tjejer. Förlöjligande bygger på nedlåtande kommentarer med en skämtsam eller ironisk ton, ofta med fokus på kroppen. Det har varit tydligt att denna teknik skapat någon slags olustkänsla hos den som blivit utsatt för den. Vidare så har en teknik och strategi som benämns för positiv maktutövning kunnat observeras. Denna teknik är relaterad till önskvärda

handlingar och hur någons agerande kan påverka andra att handla på ett eftersträvansvärt sätt utifrån ämnets syfte och lärarens vilja. Här är det bland annat Öhmans (2007, s. 136) resonemang om att ämnet har ett drag av karaktärsdaning som ligger till grund. Elevers vilja att ta i och vara självkontrollerande ger en effekt som kan sprida sig. Den sista tekniken och strategin är destruktiv makt. Den är effektiv då den ofta förhindrar verksamheten och påverkar kollektivet. Motstånd är en central del i den här tekniken/strategin. Garpelin (1997, s 90) menar att andra får foga sig i relation till dominanta elever och destruktiv makt är ett exempel på när detta kan uppstå.

Subjektpositionerna har kunnat ses som en effekt av strategierna och teknikerna. En särskild teknik har kunnat precisera särskilda positioner. De vanligast intagna subjektpositionerna har varit överpositionen och underpositionen. Den första skapas när eleverna använder strategier och tekniker för maktutövande som bygger på att lyfta sig själva och/eller trycker ner andra. Den senare handlar om att antingen bli utsatt för tekniker och strategier för maktutövande av andra eller att utsätta sig själv för det på grund av att man inte vill eller vågar eller en eventuell känsla av okunnande. Vidare så finns en subjektposition som här kallas för önskvärt beteende – position. Den skapas när individens agerande påverkar någon eller några i dennes omgivning till att också agera på ett önskvärt sätt utifrån ämnets och lärarens syfte. De inställningar som blir önskvärda är elevers vilja att kämpa, ta i och gör sitt bästa (Öhman, 2007, s. 136). Den fjärde och sista positionen är den förhindrande, vilken förknippas med destruktiv makt. Denna bygger på motstånd och påverkar både verksamhetens syfte och kollektivet på ett negativt sätt.

Subjektet är en del av den sociala kontexten som idrottslektionerna utgör och Foucault (1980/2000, s. 117) menar att för att kunna analysera en särskild verksamhet och förstå intagandet av subjektpositioner måste man släppa individen bakom och fokusera på maktrelationerna. Det har dock kunnat observeras att individen har en viss betydelse för vilken position som intas. Överpositionen såväl som positionerna för önskvärt och förhindrande beteende verkar främst intas av elever med hög social status. Med detta menas att eleverna utmärker sig i gruppen genom popularitet. De verkar ha en given plats i klassen och blir inte ifrågasatta, vilket även uppmärksammas av Hills (2007, s. 321) där flickor som var fysiskt och socialt kompetenta kunde utöva makt och behålla sin status i gruppen utan att behöva försvara sina handlingar. I vår undersökning har flera av de med hög social status dessutom hög fysisk kapacitet och goda fysiska färdigheter. Underpositionen å andra sidan verkar främst intas av individer som är osäkra och som inte har en lika hög hierarkisk position i sammanhanget. Samtidigt kan det vara en effekt av att bli utsatt för maktutövande och således blir positionen en ond cirkel. Väl där är det svårt att ta sig ur den. Det vi finner särskilt intressant kopplat till studiens bakgrund är att den förhindrande positionen inte verkar vara särskilt utforskad trots att denna får sådan effekt och påverkar verksamheten i stor grad.

Under observationerna har vissa distinktioner gjorts mellan olika ageranden. Majoriteten av de maktutövanden som har observerats har skett ur ett tillsynes relativt omedvetet perspektiv. Med detta menas att det inte har kunnat uttydas någon planering bakom vissa handlingar som leder till makttekniker och strategier. Foucault (1982, s. 780f) menar att kampen är direkt.

Detta innebär att maktutövandet sker där och då på ett impulsivt sätt, vilket kan vara grunden till det till synes omedvetna agerandet. En strategi eller teknik som istället utförs med ett medvetet perspektiv skulle kunna vara exempelvis då positiv makt utövas i syfte att hjälpa en annan elev i klassen att utvecklas. Ett annat exempel på medvetet perspektiv skulle kunna vara exempelvis att eleverna varit osams tidigare eller av annan anledning medvetet vill utesluta någon ur gruppen för att visa sin makt.

När det gäller att utöva makt mot sig själv har det noterats vissa skillnader. Mestadels har det maktutövande över sig själv som observerats varit negativt. I och med detta tillskriver sig den utövande och drabbade eleven underpositioner i den hierarkiska ordningen. Detta stämmer väl överens med vad Tischler & McCaughtry (2011) konstaterar i sin forskning. Elever som inte tycker om ämnet idrott och hälsa gör sig passiva medvetet för att slippa vara i vägen samt för att slippa visa att de inte är deltagande. De rör sig runt i hallen för att det ska se ut som att de deltar i aktiviteten. "If you look like you don't care or if you look like you're not trying very hard, they can't yell at you or make fun of you for doing it wrong" (Tischler & McCaughtry, 2011, s. 43). Ur ett annat perspektiv menar vi dock att maktutövandet över sig själv kan spela en positiv roll. Det positiva maktutövandets maktstrukturer kan användas för att lyfta sig själv och på så vis utvecklas. Eleven kan således motivera sig själv till att klara nya saker. Detta är dock en önskvärd handling utifrån ämnets mål och syfte vilket gör att betraktaren inte ser detta som ett lika självklart maktutövande. Som Foucault (1987/2003, s. 32) menar så är det viktigt att vara medveten om att makt inte har ett bestämt utseende. Makten är ett resultat av manövrar, tekniker och mekanismer. Ständigt spända och aktiva relationer som utför en kamp om en föränderlig kraft.

Vidare har det i idrottsundervisningen uppmärksammats både verbal och icke-verbal kommunikation i maktutövandet. Den verbala kommunikationen är dock dominerande utifrån de observationer som utförts. Det verbala maktutövandet blir tydligast och mest påtagligt, både för oss som betraktare samt för eleverna i situationen. Alla som deltar och befinner sig i närheten lägger ofta märke till den verbala kommunikationen och den är således svår att förbise. Den verbala kommunikationen blir därmed direkt då eleverna säger något till varandra och kan på så sätt uppmärksamma kommunikationen på en gång. Även detta är ett bevis på att mycket av det synliga maktutövandet är direkt (Foucault, 1982, s. 780f). Det sker där och då utifrån de möjligheter kontexten erbjuder. Vi anser dock att den icke-verbala kommunikationen kan vara mer psykiskt påfrestande och kraftigare i längden. Anledningen till detta är att den typen av kommunikation inte alltid kan uppfattas direkt utan kan bryta ut vid ett senare tillfälle eller växa fram efter många små handlingar. Det kan även bli en mer diffus kommunikation som det finns mycket tolkningsutrymme i. Detta gör att det kan bli en känsla av utsatthet och att den som mottagit den icke-verbala kommunikationen kan grubbla över detta.

5.3 Slutsatser och implikationer

Resultat av denna studie visar att det finns strategier och tekniker för maktutövande samt särskilda subjektpositioner kopplat till maktrelationer i idrottsundervisningen och idrottshallen. Strategierna och teknikerna är förminskning, våld eller hot om våld, osynliggörande, förlöjligande, positiv maktutövning och destruktiv makt. Subjektpositionerna är överpositionen, underpositionen, önskvärt beteende - position och förhindrande position. Dessa kan ha betydelse för elevers uppfattning av ämnet och påverka ungdomars identitetsskapande. Strukturerna och maktrelationerna påverkar också ämnet i sig då de skapar förutsättningar för att praktiken och kontexten får en viss form, samtidigt som praktiken och kontexten påverkar skapandet av och upprätthållandet av dessa strukturer och maktrelationer. Det är en slags växelverkan.

En implikation med denna studie är att skapa medvetenhet hos lärare att vara observanta på olika former av maktpositioner. Att vara medveten om att det finns strategier och tekniker för maktutövande i omlopp under idrottslektionerna är högst relevant för lärare i idrott och hälsa. En del av dessa kan vara förnedrande och destruktiva och det är framför allt dessa man som lärare bör vara särskilt uppmärksamma på. En sådan medvetenhet skulle kunna bidra till att färre elever upplever idrottsundervisningen negativ.

För fortsatt forskning på ämnet ser vi en relevans i att fördjupa ansatsen som denna studie har, med mer fokus på genus. Det finns även underlag att forska vidare på hur destruktiv makt påverkar undervisningen.

6. Referenslista

Tryckta referenser

- Aspers, P. (2011). *Etnografiska metoder: att förstå och förklara samtiden*. Malmö: Liber.
- Denscombe, M. (2009). *Forskningshandboken: för småsakliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna*. Lund: Studentlitteratur.
- Ehn, B., & Löfgren, O. (1996). *Vardagslivets etnologi: reflektioner kring en kulturvetenskap*. Stockholm: Natur och kultur.
- Emerson, R. M. (2004). Working with 'key incidents'. I: C. Seale, G. Gobo, J. Gubrium & D. Silverman (Red.), *Qualitative research practice* (s. 427-442). London: SAGE.
- Esaiasson, P., Gilljam, M., Oscarsson, H., & Wängnerud, L. (2012). *Metodpraktikan. Konsten att studera samhälle, individ och marknad*. Stockholm: Norstedts Juridik AB.
- Fagrell, B., Larsson, H., & Redelius, K. (2012). The game within the game: girls' underperforming position in Physical Education. *Gender and Education*, 24:1, 101-118. Doi: 10.1080/09540253.2011.582032
- Foucault, M. (1982). The subject and power, i *Critical Inquiry* Vol 8 no 4 Summer 1982, University of Chicago Press 777-795. This content downloaded from 130.241.16.16 on Wed, 10 Apr 2013 04:37:28 AM
- Foucault, M. (1987/2003). *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv Förlag.
- Foucault, M., & Gordon, C. (1980/2000). *Power/Knowledge. Selected Interviews & Other Writings 1972-1977*. New York: Vintage books.
- Garpelin, A. (1997). *Lektionen och livet*. Stockholm: Uppsala Universitet.
- Gobo, G. (2008). *Doing ethnography*. London: SAGE.
- Gratton, C., & Jones, I. (2010). *Research methods for sports studies*. London: Routledge.
- Hills, L. (2007). *Friendship, physicality, and physical education: an exploration of the social and embodied dynamics of girls' physical education experiences*. Routledge: Brunel University.
- Larsson, H., & Fagrell, B. (2010). *Föreställningar om kroppen*. Stockholm: Liber.
- Liljeström, R. (1992). *Uppväxtvillkor: Samspelet mellan vuxna och barn i ett föränderligt samhälle*. Stockholm: Publica.
- Nilsson, R. (2008). *Foucault - en introduktion*. Malmö: Égalité.

Tischler, A., & McCaughtry, N. (2011). PE Is Not for Me: When Boys' Masculinities Are Threatened. I: *American Alliance for Health, Physical Education, Recreation and Dance*, Vol. 82, No. 1, pp 37-48.

Trost, J., (2010). *Kvalitativa intervjuer*. Lund: Studentlitteratur.

Ås, B. (1981). *Kvinner i alle land... Håndbok i frigjøring*. Oslo: H. Aschehoug & Co.

Öhman, M. (2007). *Kropp och makt i rörelse*. Örebro: Örebro Universitet.

Elektroniska resurser:

Grünewald, M. (2005). *Utsatthet för mobbning inom skolämnet idrott och hälsa*. Stockholm: Idrottshögskolan. Hämtad 2013-03-05 från: <http://gih.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2:867>

Eriksson, C. (2006). *Fokus på flickor i idrott och hälsa*. (NCFE. Nationellt centrum för främjande av god hälsa hos barn och ungdom) Hämtad 2013-03-13 från: <http://www.oru.se/ExternalWebsites/NCFE/L%C3%A4stips/NCFE%20publikationer/NCFE%20rapport-Ton%C3%A5rsflickor%20060223.pdf>

Jacobsson, A. (2009). *Vilken betydelse har sportighet?- Yngre elever resonerar kring betydelsen av fysisk aktivitet och fysisk självkänsla*. Stockholm: Gymnastik och idrottshögskolan. Hämtad 2013-03-05 från: <http://gih.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2:450838>

Larsson, H., Fagrell, B., & Redelius, K. (2005). *Kön-idrott-skola*. Publicerad på Idrottsforum 2005-12-14 (ISSN 1652 7224). Hämtad 2013-03-19 på http://www.idrottsforum.org/articles/larsson/larsson_fagrell_redelius/larsson_fagrell_redelius_051214.html

Lerner, T. (2012, 4 dec). Fitness snart viktigare än bildning. *Dagens Nyheter*. Hämtad 2013-05-05 från <http://www.dn.se/insidan/insidan-hem/fitness-snart-viktigare-an-bildning>

Nordlund, G. (Producent). (2003, 20 sept). *Freja* [radioprogram] Hämtad 13-05-15 från forskarservice Kungliga Biblioteket Stockholm. Audiovisuella medier.

Vetenskapsrådet. (2002) *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Hämtad: 2013-03-15 från <http://www.codex.vr.se/texts/HSFR.pdf>

Bilaga

Till vårdnadshavare:

HEJ,

Vi är två lärarstudenter som läser vår sista termin på lärarprogrammet vid Utbildningsvetenskapliga fakulteten, Göteborgs Universitet. Under resterande del av vårterminen skall vi skriva en uppsats som handlar om vad som sker eleverna emellan under idrottslektionerna.

Ert barn ingår i en av de klasser som vi planerar att genomföra observationer i. Vi har fått tillåtelse av undervisande lärare att få vara med under lektionerna i Idrott och hälsa under vecka 15 och 16 för att observera vad som sker eleverna emellan i det sociala samspelet under dessa lektioner. Vi vill med detta brev informera om vår undersökning och försäkra oss om att ni som vårdnadshavare går med på att ert barn deltar i undersökningen.

Undersökningen går till så att vi deltar under några lektioner och observerar det som händer i idrottshallen. Om det uppstår någon situation som är intressant för oss kommer vi att anteckna denna och beskriva samt analysera den i vår uppsats. När detta görs följer vi självklart de etiska riktlinjer som finns gällande forskning vilket innebär att ingen identitet kommer att kunna röjas. Vi kommer alltså inte att ange vare sig statsdel, skola, klassnamn eller liknande. Ett exempel på hur eleverna kan omnämnas i uppsatsen är:

På en högstadieskola i göteborgsområdet säger elev 1 till elev 2:
"Nej, du gör fel. Gör såhär istället!"

Om ni har några frågor eller om ni **ej** samtycker till att ert barn deltar i undersökningen eller att resultat som behandlar ert barn tas med i vår uppsats, vänligen kontakta oss snarast, dock senast den 1 april. Detta gör ni enklast per mail. Skriv då med ert barns för- och efternamn samt vilken klass ditt barn tillhör.

Tack för ert samarbete!

Vänliga hälsningar

Elinor Björk

guselinbj@student.gu.se

Erik Karlsson

guskarera@student.gu.se